

Савченко Андрій Володимирович,
працівник Державного бюро розслідувань,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДКУП ПОСАДОВИХ ОСІБ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Одним із обов'язкових кроків України на шляху до членства в Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) є здійснення нашою державою ратифікації Конвенції ОЕСР про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях (далі – Конвенція) [1]. Водночас Конвенція вважається одним з найвищих антикорупційних стандартів, яких необхідно дотримуватися для наближення України до членства в Європейському Союзі. При цьому з 2022 року тривають активні процеси приєднання України до ОЕСР, що, з-поміж іншого, передбачає внесення відповідних змін до чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства.

У цьому зв'язку було розроблено ряд законопроектів, серед яких найбільший науково-практичний інтерес становить доопрацьований проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» (реєстраційний № 11443 від 10.10.2024) (далі – проект Закону) [2].

Підтримуючи важливість пропонованих змін до чинного Кримінального (далі – КК України) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), дозволимо далі акцентувати увагу тільки на окремих дискусійних чи недостатньо аргументованих положеннях проекту Закону.

Зокрема, у пропонованій редакції частини четвертої статті 96² «Випадки застосування спеціальної конфіскації» КК України спеціальна конфіскація застосовуватиметься, коли вчинено суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого тільки трьома статтями цього Кодексу (статтями 209, 369, 369²), стосовно службових осіб, визначених частиною четвертою статті 18 цього Кодексу, до грошей, цінностей чи іншого майна юридичної особи. Проте до переліку пропонованих статей не включені стаття 306, частини перша та друга статті 368³, частини перша та друга статті 368⁴

КК України, хоча саме ці норми можуть безпосередньо стосуватися підкупу іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях.

Дискусійною є запропонована редакція частини другої статті 96³ «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» КК України, якою передбачено:

по-перше, застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи, тобто коли не потребується встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої передбачені цією нормою. За такого підходу в межах кримінально-правових відносин нівелюються системні зв'язки юридичної особи та її представників (керівників). Водночас принцип кримінальної відповідальності юридичних осіб полягає у законодавчо закріпленій можливості застосування кримінальних санкцій щодо юридичних осіб у разі вчинення їх керівниками або представниками в інтересах цих юридичних осіб кримінального правопорушення. Крім того, відмова від уточнення ролі та статусу фізичної особи під час застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру впливатиме на питання визначення суб'єктної юрисдикції судів;

по-друге, відокремлення норм пунктів 1 та 4 частини другої цієї статті, тоді як вони могли б становити єдину (цілісну) норму. З огляду на це пропонуємо об'єднати положення вказаних пунктів у межах пункту 1 частини другої статті 96³ КК України, виклавши їх у такій редакції: «(1) вчинення її уповноваженою особою, засновником (учасником), кінцевим бенефіціарним власником, членом наглядової ради від імені та/або в інтересах юридичної особи або з їх відома суспільно небезпечного діяння, передбаченого статтями 209, 369, 369² цього Кодексу, стосовно службових осіб, передбачених частиною четвертою статті 18 цього Кодексу;»;

по-третє, визнання у пунктах 2 та 3 частини другої цієї статті, що підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи є вчинення такою юридичною особою неумисних посягань (незабезпечення виконання покладених на юридичну особу та/або її уповноважену особу законом чи установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції; відсутність з боку уповноваженої особи законом або установчими документами юридичної особи нагляду та/або контролю за діями осіб, які діють від імені юридичної особи або за дорученням її уповноважених осіб, є членами її колегіальних органів або найманими працівниками). Отже, у цьому випадку йдеться про необережні суспільно небезпечні діяння.

Водночас такий підхід не узгоджується з нормами статті 1 Конвенції, де підкупом іноземних посадових осіб вважаються винятково умисні дії (бездіяльність) корупційного характеру.

Також проєкт Закону пропонує визначити, що відповідно до частини другої статті 96⁷ КК України суд, залежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, застосовуватиме до останньої штраф у відповідних розмірах, зокрема: за тяжкий злочин – від двадцяти тисяч до двох мільйонів неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (за чинною редакцією цієї норми – від двадцяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян); за особливо тяжкий злочин – від сімдесяти п'яти тисяч до семи мільйонів п'ятисот тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (за чинною редакцією цієї норми – від сімдесяти п'яти до ста тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Звертаємо увагу, що наведені вище пропозиції не містять жодної аргументації з приводу того, за яким принципом були визначені нові максимальні межі штрафу щодо юридичних осіб. За такого підходу суди не матимуть однозначних критеріїв, якими варто керуватися у процесі застосування конкретних меж штрафів до юридичних осіб, що може призвести до корупційних зловживань.

Поряд із цим у межах частини другої статті 96¹⁰ КК України проєкт Закону пропонує зазначити про «наслідки (потенційні наслідки)», однак далі не уточнює кримінально-правове значення цих термінів. Аналогічною є ситуація щодо ряду пропозицій до КПК України, де чітко не розтлумачено зміст окремих термінів, наприклад: «інші перешкоди» (пункт 4 частини другої статті 483⁴), «значні господарські зобов'язання (значні правочини)» (пункт 2 абзацу другого частини другої статті 483⁵) тощо.

Крім того, проєкт Закону у межах нової статті 96¹⁰⁻¹ «Додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру» КК України пропонує виокремити: перелік тимчасових обмежень діяльності юридичної особи (частина перша); перелік тимчасових обмежень в отриманні прав та переваг (частина друга); механізм застосування додаткових (нефінансових) заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичної особи (частина третя). У зв'язку з цим проєкт Закону передбачає внесення доповнень до окремих п'ятнадцяти некримінальних законів України (наприклад, «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про нафту і газ», «Про рекламу», «Про державно-приватне партнерство», «Про соціальний діалог в Україні», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», «Про запобігання корупції» тощо). Водночас зазначені доповнення є не

зовсім послідовними. Зокрема, про всі без винятків додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру згадується серед пропозицій до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», тоді як про один конкретний захід «створювати та/або брати участь в роботі саморегулювних організацій» – у жодному.

Слід також вказати на той факт, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (стаття 209 КК України), не належить до корупційних кримінальних правопорушень (з огляду на зміст абзацу першого примітки до статті 45 цього Кодексу), а тому виглядають недостатньо обґрунтованими пропозиції проекту Закону щодо внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції», де юридичні особи потраплятимуть до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, якщо до них застосовуватимуться додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру за вчинення зазначеного некорупційного кримінального правопорушення.

Підсумовуючи викладене, наголосимо, що в межах проекту Закону розроблені дієві кримінально-правові механізми притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав, однак остаточна редакція цього законопроекту потребує доопрацювання та усунення виявлених недоліків.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації економічного співробітництва та розвитку про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях від 21 листопада 1997 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU97640?an=3>.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав : доопрацьований проект Закону України (реєстраційний № 11443 від 10.10.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44643>.